

Boekzaal der geleerde wereld

Jeroen Koch, *Koning Willem I, 1772-1843*. Amsterdam: Boom, 2013. 700 p. ISBN 978-90-89533-029. € 29,90.

De herdenking van tweehonderd jaar koninkrijk der Nederlanden in 2013 heeft een stroom nieuwe publicaties opgeleverd over de Nederlandse geschiedenis in de tot voor kort relatief weinig bestudeerde eerste helft van de negentiende eeuw. De meest in het oog springende publicaties zijn zonder twijfel de drie koningsbiografieën van de negentiende-eeuwse Nederlandse Oranjevorsten, gefinancierd door het Prins Bernhard Cultuurfonds. Een goed geregisseerde ‘mediastorm’ begeleidde het uitkomen van de drie vuistdikke werken. In veel Nederlandse huiskamers is de trilogie inmiddels te vinden. Daarmee is het jaar ‘1813’ in de publieke opinie toch vooral in het teken van Oranje komen te staan, de pogingen van het officiële herdenkingscomité ten spijt, dat niet alleen de verjaardag van de heersende dynastie wilde vieren, maar ook de grondslagen van het huidige politieke bestel. Spannende wederwaardigheden over de vroege Oranjekoningen, zoals de ‘ontdekking’ van buitenechtelijke kinderen van Willem I, spreken het brede publiek toch meer aan dan de graduele ontwikkeling van staatsinstellingen.

De biografie van de eerste Oranjekoning van de Utrechtse historicus Jeroen Koch is bovenal een prachtig boek geworden, een toekomstige klassieker van de Nederlandse geschiedschrijving. Samen met de andere twee biografieën gaat het werk in tegen een trend van academische geschiedschrijving die zich onder druk van onder meer NWO in toenemende mate op een internationaal wetenschappelijk publiek richt. *Willem I* laat zien dat een historicus goed wetenschappelijk onderzoek kan combineren met het schrijven van een tekst die voor verschillende doelgroepen – de universitaire onderzoeker, de politieke journalist en de historisch geïnteresseerde leek – toegankelijk is. Op neo-rankiaanse wijze gaat Koch zelden expliciet in op theoretische debatten, maar laat hij de bronnen zoveel mogelijk spreken. Koch is op zijn best in het vinden van sprekende citaten van zijn hoofdpersonen. De auteur verweeft op bewonderenswaardige wijze het specifieke detail met meer abstracte analyses en het verhaal van het individu met de bredere politieke ontwikkelingen van de periode.

Vanuit wetenschappelijk perspectief zijn de eerste hoofdstukken over het leven van Willem Frederik tot de omwenteling van 1813 het meest geslaagd. Het onwaarschijnlijke verhaal van de stadhouderlijke familie vanaf de ineenstorting van de Republiek tot de terugkeer op het strand van Scheveningen op 30 november 1813 is niet eerder op deze wijze onderzocht. Nieuw bronnenmateriaal bestaat vooral uit de correspondentie van de Oranjefamilie bewaard in het Koninklijk Huisarchief. Ook was de omwenteling van ‘1813’ nog niet eerder zo uitgebreid beschreven vanuit het perspectief van de Oranjes. Meeslepend vertelt Koch over de strijd na 1795 tussen de passieve vader, de oude stadhouder, die zich weigert te voegen naar de veranderende omstandigheden en zijn ambteloze status best kan waarden, en zijn van ambitie brandende zoon die zich afwisselend en dikwijls met weinig succes buigt naar de Engelse, Pruisische, Franse en Oostenrijkse machtshebbers in de hoop een nieuw gebied te krijgen om over te regeren. Heel beeldend beschrijft Koch hoe Willem na de vrede van Amiens diep onder de indruk is van Napoleon I, ‘le Pacificateur de l’Europe’. In navolging van Bornewasser analyseert hij Willems verlicht-autoritaire bestuur van het voormalige Prinsbisdom Fulda, ter compensatie verkregen na het verlies van Nassaus erflanden, als een voorafschaduw van zijn latere regeerstijl als koning van de Verenigde Nederlanden.

Fulda blijkt echter, zoals bekend, een intermezzo: in het rampjaar 1806 verliest Willem zijn vader, dochter Pauline, zijn erflanden, de heerschappij over Fulda na de keuze tegen Napoleon en, ten slotte, ook zijn eer na zijn capitulatie bij Erfurt. Weinigen hadden kunnen vermoeden dat de ‘dolende vorst’, met alleen het bezit van enkele weinig renderende landgoederen in Pruisisch ‘Nieuw Polen’, zeven jaren later weer zou heersen over een middelgrote Europese staat aan de

Noordzee. Koch schetst hier de Oranjes terecht niet vanuit een Nederlands nationaal perspectief, maar als een Europese adellijke familie met een uitgebreid netwerk van contacten bij de overige Europese vorstenhuizen. Duidelijk wordt hoe belangrijk de uitgebreide correspondentie is voor het bijeenhouden van de inmiddels over heel Europa verspreide Oranjedyndastie.

De latere hoofdstukken over Willem I als koning der Nederlanden zijn, zoals de auteur zelf ook stelt, minder gebaseerd op eigen archiefonderzoek en vormen meer een uitstekend geschreven synthese van de oudere literatuur. Opvallend veel aandacht gaat daarbij uit naar de relaties tussen kerk en staat, een thema dat Willem I nadrukkelijk bezighield. Maar ook hier zijn juweeltjes uit het archief opgediept, zoals de brief waarin Willem I verklaart de constitutie als niet meer te beschouwen dan een 'speeltje' om het volk zoet houden en een 'illusie voor de vrijheid'. Ook voegen de brieven en daarmee het gezichtspunt van de tsarendochter Anna Paulowna een nieuwe dimensie toe. Het hoofdstuk over het bestuur van het koninkrijk is minder verrassend. Kochs opvatting dat Willem de enige speler was in het 'systeem Willem I' bevestigt het cliché en houdt ten onrechte onvoldoende rekening met de verfijning die Niek van Sas heeft aangebracht door aandacht te schenken aan de ambtelijke 'tegenkrachten' van de vorst. Verder onderwaardeert Koch mijns inziens het belang van de Orangistische beweging in de Zuidelijke Nederlanden na 1830: het onderwerp van een belangrijke recente studie van Els Witte. Anderen hebben ook al gewezen op het vrijwel ontbreken van de koloniale dimensie in dit boek.

Nederlandse historici hebben in navolging van tijdgenoten altijd moeite gehad met de interpretatie van het karakter en de bestuursstijl van Willem I. Koch stelt zich te weer tegen Ernst Kossmanns veel herhaalde observatie: 'Willem I wist nooit goed, wie hij was'. Koch is heel goed geslaagd in het vangen van zowel het karakter als de daarmee onlosmakelijk verbonden regeerstijl van de Oranjevorst. Hoewel niet ontbloeit van goede wil en plichtsbefes, is Kochs Willem I een weinig sympathiek personage: streberig, geldbelust, weinig dapper, onzeker, achterdochtig, zelfoverschattend, ondankbaar, bezeten van details en controle, geen tegenspraak dulvend en niet trouw aan zijn vrouw. Er zou aan de hand van Willems leven een boeiend managementboek geschreven kunnen worden over hoe leidinggeven vooral niet moet. Tegenover de ruziemakende en blunderende mannelijke leden van de Oranjedyndastie, staan de Oranje vrouwen, moeder Wilhelmina en zuster Louise voorop. Het zijn de vrouwen in dit boek die vooral behept zijn met politiek verstand: zij vormen de ware helden in deze levensbeschrijving.

De biograaf schetst Willem I vooral als een personage dat getekend is door de Franse revolutie die de oude orde had afgebroken zonder er een nieuwe voor in de plaats te zetten. Kochs interpretatie sluit aan bij het internationale onderzoek naar de (post-)revolutionaire Europese monarchie. Net als de andere Europese vorsten, leefde Willem I in een bijzonder onzekere wereld waar eeuwenoude koningshuizen plotsklaps konden verdwijnen en een onbetekenende lagere edelman uit de uithoek Corsica Europa opnieuw kon vormgeven. Maar waar diepe dalen ook abrupt gevolgd konden worden door plotseling succes, om vervolgens weer in desillusie te eindigen. Willems koningschap over de Verenigde Nederlanden was een lange zoektocht om dit nieuwe instituut zonder werkelijk historisch precedent acceptabel en legitiem te maken in de ogen van een bevolking die in twee decennia vele politieke omwentelingen had meegemaakt. Willem I was een pragmatische politieke overlever die zich zo goed mogelijk probeerde aan te passen aan continu veranderende internationale machtsverhoudingen. Deze levenshouding was overigens niet uniek, zoals Koch meermaals stelt, maar maakte de Oranjevorst eerder een typische tijdgenoot van een Europese politieke en bestuurlijke elite geboren tussen 1750 en 1775.

Ten slotte nog een kritische noot: 'Met de verschijning van dit baanbrekende drieluik [de drie koningsbiografieën] zal de Nederlandse geschiedenis moeten worden herschreven' zo stelt de uitgever in ronkende taal in de begeleidende tekst bij de trilogie. Deze claim, ongetwijfeld bedoeld voor reclamedoelinden, wordt echter in de biografie van Willem I in mijn ogen niet waar gemaakt. Hoewel er belangrijke nieuwe vondsten in dit boek staan, met name in de eerste hoofdstukken, sluit deze biografie toch eerder aan bij de bestaande studies die in de verantwoording enigszins badinerend worden besproken. Ik constateer dat de uitgebreide vroeg-twintigste-eeuwse bronnenuitgaven van Johanna Naber en Herman Colenbrander ook in deze nieuwe stu-

die een cruciaal fundament onder het narratief vormen, waaruit de auteur dankbaar heeft geput. De grootste waarde van Kochs biografie van Willem I ligt volgens mij dan ook in het feit dat deze studie laat zien dat goed academisch historisch onderzoek ook – of juist – in de eenentwintigste eeuw een spannend, meeslepend en verbeeldingsrijk boek op kan leveren.

Matthijs Lok

Jeroen van Zanten, *Koning Willem II, 1792-1849*. Amsterdam: Boom, 2013. 704 p. ISBN 978-94-61051-851. € 29,90.

Van de drie Oranjevorsten in de negentiende eeuw spreekt Willem II ongetwijfeld het meest tot de verbeelding. Ook in letterlijke zin, want vooralsnog is hij hier te lande de enige koning die een standbeeld heeft gekregen. Op drie plaatsen zelfs: in Den Haag, in Luxemburg en in Tilburg. In zijn rijk gestoffeerde biografie over hem merkt Jeroen van Zanten dan ook op dat Willem bijna ‘on-Nederlands’ moet worden genoemd. Hij voelde zich het beste thuis in dat deel van het koninkrijk dat na de Belgische Opstand van 1830 inderdaad ‘buitenland’ is geworden. De flamboyante ‘Held van Waterloo’ is indertijd vooral in het Zuiden op handen gedragen en na zijn troonsbestijging in 1840 koesterde hij even nog de droom ooit toch nog Brussel zijn hoofdstad en residentie te mogen noemen. Zijn ridderlijke verschijning, met bovendien een keizerlijke gemalin aan zijn zijde, heeft overigens ook in het Noorden indruk gemaakt. De levensgeschiedenis van Willem II is echter behalve boeiend ook gecompliceerd. Ruim een halve eeuw geleden brak L.J. Rogier de staf over de onkritische verheerlijking die de koning met name in roomse geschiedenisboeken ten deel was gevallen. De katholieken mochten de vorst natuurlijk dankbaar zijn voor diens welwillende houding jegens hen, maar ridderlijk kon je een prins, die door omkoping van de rioolpers in 1839 een hetze tegen zijn vader op touw had gezet, toch onmogelijk noemen. Zowel wat karakter als bestuurlijke daadkracht betreft, bleef Willem II verre de mindere van zijn vader, stelde in 1979 – in een genuanceerd biografisch opstel over de eerste twee koningen – ook J.A. Bornewasser vast. Van Zanten, op zijn beurt, verdoezelt de fouten, tekortkomingen, seksuele eigenaardigheden en misstappen van zijn ‘held’ allerm minst, maar hij spreekt geen oordeel uit. Terecht poneert hij in zijn monumentale boek de vraag of je, om een goede koning te zijn óók een goed mens moet zijn.

Willem II is maar betrekkelijk kort – van oktober 1840 tot maart 1849 – koning geweest. Voor de biograaf zijn echter de jaren dat hij nog kroonprins was minstens zo belangrijk. Om na te kunnen gaan hoe de nog prille monarchie zich hier heeft kunnen ontwikkelen, doen we er inderdaad goed aan behalve de regerende vorst ook de overige leden van de dynastie in de beschouwing te betrekken. Aangezien er autobiografische notities bewaard zijn gebleven uit de periode dat Willem II nog Prins van Oranje was, alsook de instructie die hij in 1822 voor de gouverneur van zijn drie zonen opstelde, kan Van Zanten vraagtekens plaatsen bij de befaamd gebleven uitspraak van de koning in maart 1848 dat hij binnen 24 uur van zeer conservatief zeer liberaal was geworden. De kroonprins had destijds reeds voor zijn kinderen een vrije opvoeding, vrij van dwang, gedicteerd. En al sinds zijn studietijd bleek hij te dwepen met de geschriften van Mirabeau. Ook al is hij, achteraf bezien, als vorst even autocratisch geweest als zijn vader, hij was er niettemin van overtuigd dat de monarchen der Restauratie serieus rekening dienden te houden met de publieke opinie en de nadruk moesten leggen op het algemeen belang. Willem II had trouwens ook meer inlevingsvermogen dan zijn ietwat autistische vader. Al bij al mag hij dus toch wel een goede koning worden genoemd, want door in maart 1848 ruimte te geven aan Thorbecke, kon Nederland voor het eerst sinds 1796 weer een belangrijke stap richting democratie zetten.

Hoewel evenwichtig en genuanceerd deze biografie ook is, hier en daar vallen toch wel een paar kritische kanttekeningen te plaatsen. Enigszins naïef wordt bijvoorbeeld het getuigenis van Napoleon opgevoerd, die als balling op Sint Helena de loftrumpet stak op de ‘heldhaftigheid’ en het ‘militair genie’ van de Prins van Oranje in de slag bij Waterloo. Dat de keizer daarmee enkel Wel-

lington en Blücher een trap na heeft willen geven, lijkt de auteur te zijn ontgaan. Trouwens, ook de ‘overwinning’ bij Quatre-Bras is niet uitsluitend aan Willems militair genie en onverschrokkenheid te danken geweest; minstens voor de helft heeft ook Karl Bernhard van Saksen Weimar daartoe bijgedragen. Diens naam komen we overigens slechts een enkele keer in het boek tegen, ofschoon de ‘ijzeren hertog’ toch decennia lang een cruciale rol heeft gespeeld in het Nederlandse leger. Evenmin vernemen we iets over de rol die Willems jongere broer prins Frederik heeft gespeeld in juli 1831, toen Willem I aanvankelijk weigerde het opperbevel over de troepen aan de Prins van Oranje te geven tijdens de geplande veldtocht tegen de Belgen. De kroonprins, kort daarvoor teruggekeerd uit Engeland, werd namelijk nog altijd door zowel het volk als de legerofficieren weggehoond wegens het ‘hoogverraad’ dat hij met zijn beruchte proclamatie van 16 oktober 1830 te Antwerpen had gepleegd. Hij had zich toen opgeworpen als de nieuwe koning van België en leider van de opstand. Frederik – zowel minister van Oorlog als opperbevelhebber van leger en vloot – slaagde er in juli 1831 in zijn vader toch te doen inzien dat de erfelijke monarchie op termijn ten dode zou zijn opgeschreven wanneer de kroonprins nu niet openlijk eerherstel werd gegeven. Inderdaad heeft Willem dankzij het oppercommando tijdens de Tiendaagse Veldtocht zijn vroegere populariteit weer weten te heroveren.

Je zou kunnen zeggen dat Willem II met deze voortreffelijke biografie opnieuw eerherstel heeft gekregen. Dat hij bijna voortdurend in zeven sloten tegelijk liep, is voor de constitutionele monarchie zonder fatale gevolgen gebleven. Van Zanten heeft een getalenteerde prins ten tonele gevoerd, ruim voorzien van gaven van hoofd en hart, een romanticus ongetwijfeld maar bovenal toch een wat tragisch overkomende eenzame zoeker naar erkenning en bevestiging. Daarmee zal hij in de negentiende-eeuwse ‘internationale der monarchieën’ overigens beslist geen uitzondering zijn geweest.

Anton van de Sande

Dik van der Meulen, *Koning Willem III, 1817-1890*. Amsterdam: Boom, 2013. 736 p. ISBN 978-90-8953-304-3. € 29,90.

Het lijkt onmogelijk om een goede en eerlijke biografie van koning Willem III (1817-1890) te schrijven. Enerzijds staat de historische reputatie van de vorst die 41 jaar regeerde de biograaf in de weg. Wie aan Willem III denkt, ziet al snel ‘koning Gorilla’ – de driftige primaat uit het gelijknamige boekje van Sicco Roorda van Eysinga – voor zich. Anderzijds liet de échte Willem weinig interessante geschreven bronnen na: ‘Wij zijn te paard naar Amersfoort geweest en wij hebben mortieren en obussen zien schieten.’ Het zijn de eerste bewaard gebleven woorden van Willem. De prins, op dat moment elf jaar oud, komt pas op pagina 45 zelf aan het woord en de trivialiteit van deze boodschap is kenmerkend voor Willems citaten in de biografie van Dik van der Meulen.

Zeshonderd pagina’s later lijkt de lezer alleen maar te kunnen concluderen dat Willem gek was. Verspreid over het hele boek komen deels bekende maar ook heel veel nieuwe anekdotes aan bod. Van zijn ‘indolentie of neiging tot nietsdoen’ (p. 51) als kind, langs ‘dit onberekenbare mengsel van absurditeit, onmenselijkheid en dwaasheid’ (p. 139) als echtgenoot, via een koning die ‘begon te snuiven en te blazen van doller woede’ (p. 388), tot een grijze heer die met het slaken van de kreten ‘Tjoek, tjoek, tju, tok’ (p. 602) de gesprekken van zijn vrouw imiteerde. Deze citaten komen achtereenvolgens van zijn docent, zijn vrouw, een minister en zijn persoonlijk secretaris. Gelukkig zijn hun notities een stuk scherperzinniger dan die van Willem en dit maakt het gebrekkige bronnenmateriaal, geschreven door het hoofdpersonage, al bijna goed.

De biograaf doet zelf de rest. Hij levert de context, waarna wij samen met hem over de schouder van Willems tijdgenoten mee kijken. Soms dwaalt die context te ver af. Zo is het overbodig om uit Thomas Manns *Der Zauberberg* te citeren (p. 79) omdat dit lezers weinig over Willems wereld leert. En een enkele keer heeft Van der Meulen het mis: Het Loo is eind zeventiende (en niet eind achttiende) eeuw gebouwd (p. 442). Dit soort slordigheden zijn ongetwijfeld een ge-

volg van de tijdsdruk die de koningsbiografen in hun werk ervoeren en zullen in de herdrukken verdwenen zijn. Gelukkig gaat het veel vaker wél goed en weet Van der Meulen als geen ander te evoceren. Soms gebeurt dat letterlijk tussen haakjes. Zo dreigde Willem wel eens ministers te executeren. Minister van Koloniën James Loudon ervoer dit toen hij waagde de koning – die om onduidelijke redenen een politiemuts droeg – tegen te spreken. Hierna beschrijft Loudon inderdaad hoe de koning ‘zijn policiemuts met dreigenden gestreken arm naar mij gericht’ (p. 387-388) hield, terwijl de minister de volle laag kreeg. Door het hoofddeksel al voor het verhaal te duiden maakt de biograaf het zijn lezers makkelijker om de reis naar het verleden te maken.

Dit lijkt een triviaal voorbeeld, maar hierin schuilt juist de kracht van de biografie en de schrijver. Van der Meulen geeft lezers immers (door het plaatsen van de haken) de ruimte om zelf de absurditeit van het verhaal te ontdekken. Hierin blijft hij te allen tijde *fair*. Tamelijk mild beschrijft Van der Meulen bijvoorbeeld talloze politieke confrontaties. Willem wilde doorgaans iets onmogelijks van de ministers, maar bond op het laatste moment toch weer in. Het is bijna verdrietig te lezen hoe de koning graag het goede wilde doen, maar onder de herziene grondwet van 1848 vrijwel geen speelruimte had en door zijn ongeduld tot niets kwam. In dat licht is het niet zo gek dat de vorst zich na het parlementaire rumoer van 1866-1868 afzonderte. En dat deed hij geheel in zijn stijl: in een Zwitsers landgoed waar hij als naaktloper en vandaal het tuinmeubilair in het meer kieperde en bijna al het serviesgoed en glaswerk kapot gooide (p. 480).

Is Van der Meulen niet te mild voor zo’n barbaar? Nee. In de laatste en beste twee hoofdstukken krijgt Willem alsnog de rekening gepresenteerd. Van der Meulen laat hier overtuigend zien hoe Willem in zijn laatste jaren juist meer in plaats van minder te zeggen had over de nationale politiek. Tegelijkertijd stapt de sadist naar voren om niet meer te verdwijnen. Willem vertelt bijvoorbeeld lachend hoe leuk hij het vond om tijdens de jacht de hoofden van reigers op hun nesten kapot te schieten (p. 603). Tegen mensen was Willem soms niet veel vriendelijker. In de epilooft duidt Van der Meulen Willems *famous last words* ‘Wie beveelt hier, gij of ik?’ dermate meesterlijk dat het zonde zou zijn om hier iets te verklappen.

Op het moment van schrijven is *Koning Willem III, 1817-1890* genomineerd om de Libris Geschiedenis Prijs te winnen. Van der Meulen verdient deze prijs alleen al omdat hij iets onmogelijks heeft gepresteerd; hij schreef een goede en eerlijke biografie over koning Willem III.

Jouke Turpijn

Els Witte, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie, 1828-1850*. Antwerpen: De Bezige Bij, 2014. 687 p. ISBN 978-90-8542-550-2. € 39,99.

Bijzondere aandacht voor de korte periode dat België tot het grondgebied van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden behoorde, ontbreekt in het officiële programma van de herdenking van 200 jaar koninkrijk vrijwel volledig. Dit is niet verwonderlijk. Voor België vormde 1830 immers het begin van een nieuwe ‘eigen’ geschiedenis, terwijl de afscheiding vanuit Nederlands perspectief tot op de dag van vandaag toch een ietwat ongemakkelijke affaire blijft. Els Witte, emeritus-hoogleraar aan de Vrije Universiteit Brussel, publiceerde de afgelopen jaren al verscheidene studies naar de revolutie van 1830 en de vorming van de Belgische natiestaat. In 2014 verscheen van haar hand *Het verloren koninkrijk*, het resultaat van jarenlang onderzoek naar de ‘verliezers’ in deze geschiedenis: de zuidelijke aanhangers van het Huis van Oranje.

In ruim vijfhonderd pagina’s vertelt Witte het verhaal van het harde verzet tegen de afscheiding door de orangistische beweging in België. In hun streven naar het herstel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden stonden de Belgische orangisten grotendeels alleen. Na de afscheiding waren zij vreemdelingen geworden binnen hun eigen staat, maar ook bij noordelijke geestverwanten vonden zij moeilijk aansluiting. Naarmate de politieke rol van de zuidelijke orangisten verder uitgespeeld raakte, klampten zij zich steeds steviger vast aan hun idealisering van de Oranjes. Wanneer Willem I in 1839 het Verdrag der 24 Artikelen tekent, en daarmee België

definitief als onafhankelijke staat erkent, overheerst dan ook het ongelof. De groep splitste op in pragmatici, die in privé sfeer de Oranjeverering in stand hielden of aansluiting zochten bij de Belgische liberalen, en een klein gezelschap van onverzettelijken. Rond 1850 was het echter gedaan met de beweging, wat restte was nostalgie. 'Que de désillusionnés ici et combien on regrette l'ancien temps,' citeert Witte de loyale orangist Marchot.

Het verhaal van de verliezers levert interessante conclusies op. In de eerste plaats is het boek een bijdrage aan de geschiedenis van een postrevolutionair België. Als contrarevolutionaire groepering stonden de zuidelijke orangisten volgens Witte uiteindelijk vrij zwak. De harde repressie die hun opvattingen uitlokten, toonde echter wel de grenzen van het – door de revolutionairen – zo bejubelde Belgische liberalisme. In de tweede plaats toont Witte het brede draagvlak van het orangisme. De elite vormde de kern, maar aan sympathisanten onder de commerciële middenklasse en zelfs arbeiders in industriesteden als Gent, Luik en Antwerpen ontbrak het de beweging niet. Ook geografisch strekte het orangisme zich breder uit dan tot nu toe gedacht: niet alleen in de grote steden, maar ook in kleinere (ballings)centra en op het platteland had de beweging voet aan de grond. In de derde plaats werpt het boek licht op de gecompliceerde relatie van de zuidelijke orangisten met het noorden. 'Vorstentrouw' was het motief dat de Belgische orangisten bond. De halfslachtige steun door Willem I – en later de desinteresse van Willem II – beperkte de slagkracht van de zuidelijke beweging echter aanmerkelijk.

Witte schrijft vooral de geschiedenis van een *beweging*. Dat blijkt al uit het eerste hoofdstuk waarin zij de 'elite', die in haar boek centraal staat, zorgvuldig onderverdeelt in verschillende categorieën als bestuurders, officieren, juristen en geestelijken. Het gaat hier om de periode vlak voor de revolutie, wanneer de orangisten bestuurlijk nog stevig in het zadel zitten. Deze indeling duikt in de loop van het boek zo nu en dan weer op, en dient vooral om de impact van de gebeurtenissen systematisch te analyseren. Hierdoor ontstaat een breed en rijkgeschakeerd inzicht in het zuidelijke orangisme: de lezer maakt kennis met een grote hoeveelheid aan spelers, hun ideeën en onderlinge contacten. Door de focus op de sociale cohesie van de groep – in praktische organisatie, actiemiddelen, maar ook een zuidelijke Oranjecultus – draagt Witte bij aan het beeld van een op zichzelf staande beweging. Die indruk wordt versterkt door de ontzagwekkende hoeveelheid nieuw bronmateriaal die zij, zowel in België als Den Haag, over de zuidelijke orangisten naar boven heeft weten te halen.

De keerzijde van de wat sociologische opzet is dat het voor de lezer soms lastig is om zich in de hoofdrolspelers in te leven – ondanks het consequente en verfrissende gebruik van de tegenwoordige tijd in de historische vertellingen. Meer ruimte voor bijvoorbeeld individuele reflecties op de machtswissel en gewelddadige repressie, of de levensverhalen van trouwe aanhangers als Hyppolite Metdepenningen of Henri Grégoire, dé verbindingsman tussen noord en zuid, had het betoog niet alleen levendiger gemaakt, maar ook een diepgaander inzicht kunnen geven in de drijfveren van de betrokkenen en de aspecten van de beweging. Een enkele keer doet Witte dit wel, bijvoorbeeld in de beschrijving van de commotie rond Wexy. Het opgezette paard, dat samen met zijn berijder Willem II gewond raakte op het slagveld van Waterloo, dreigde in 1834 samen met de (nog levende) stoeterij van de Prins van Oranje door de patriotten verkocht te worden. Het gerucht ging zelfs dat Wexy op een vuilniswagen door de straten van Brussel zou worden gesleept. De zuidelijke orangisten zetten alles op alles om dit te verhinderen. In deze onbegrensde toewijding en bevoegenheid toont zich het karakter van de beweging toch het duidelijkst. Dergelijke uitstapjes smaken dan ook naar meer.

Anne Petterson